

Paper till sessionen ”Historia med nya syften?”

Historikermötet, Göteborg, den 7 maj 2011

Sara Grut & Sofia Kling, Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik (NCK)

Att lära för livet genom historia och kulturarv

Den nationalistiska berättelsens tid är förbi. I skolan är inte regentlängder och årtal prioriterat kunskapsstoff och i museernas historiska utställningar är inte nationen den självklara referensramen.¹ Den historia som förmedlas idag har en ny bredd och riktar sig mot fler målgrupper än tidigare. Ett mångkulturellt samhälle baserat på kunskap ställer nya krav och alltmer betonas lärande som en livslång angelägenhet.² Hur navigerar nordiska kulturarvsinstitutioner mellan de nya förutsättningar och förväntningar som vi ser i dagens samhälle? Hur använder de historia och i vilka syften? Detta paper utgör en ingång till dessa stora och komplexa frågor.

Med utgångspunkt i konstaterandet att det idag inte finns en stor berättelse att förmedla, är syftet med detta paper att få en tydligare bild av hur historia används i dagens nordiska museer och arkiv. Vi använder begreppet *kulturarvspedagogik* används för att ringa in det organiserade lärande som sker vid kulturarvsinstitutioner.³ Det definieras här som lärande *genom* kulturarv, till skillnad från lärande om kulturarv. Den kulturarvspedagogiska verksamheten handlar alltså inte i första hand om att lära sig en rad historiska fakta utan istället om att deltagaren ska lära sig andra saker – till exempel att arbeta med digitala medier, utveckla interkulturell kompetens eller få kunskap i främmande språk. Med denna definition kan kulturarvspedagogik vara ett medel för ett lärande som går utöver förvärvande av historisk kunskap.

Kulturarv och historia kan mobiliseras till exempel för att skapa mening, sammanhang, identitet, skänka legitimitet, hitta nya motiv eller vilja till förändring.⁴ Inom historievetenskapen finns en livaktig diskussion kring hur historia brukats, nu och i förfluten tid.⁵ Ett vanligt tema i

---

¹ Om nationalism, historiebruk och museum, se exempelvis Stefan Bohmans avhandling *Historia, museer och nationalism* (Stockholm: Carlsson, 1997).

² Henrik Zipsane, ”Instrumentalism in Heritage Learning”, i tryck.

³ Med kulturarvsinstitutioner avses museer och arkiv. I 1995 års kulturutredning lanserades *kulturarvet* för första gången som ett kulturpolitiskt område. Sedan 1980-talet hade då kulturmiljövården och arkivväsendet sorterats in under denna gemensamma beteckning. Se Svante Beckmans artikel ”Vad vill staten med kulturarvet” i konferensrapporten *Kulturarvet, museerna och forskningen*. Begreppet *kulturarvspedagogik* myntades i samband med grundandet av Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik, 2005. Kulturarvspedagogik är ett samlingsbegrepp för musei-, arkiv-, kulturmiljö- och konstpedagogik. Se Eva Sjögren Zipsane och Henrik Zipsane, ”Kulturarvspædagogikken og behovet for overblik, forskning og udvikling” i *Nordisk Arkivnyt*, nr. 1 (2006).

⁴ Se till exempel Peter Aronsson, *Historiebruk. Att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur, 2005), ffa kap. 2.

⁵ Aronsson (2005) där anförd litteratur. På, s. 2, definierar Aronsson historiebruk som ”de processer då delar av historiekulturen aktiveras för att forma bestämda meningsskapande och handlingsorienterade helheter.”

forskningen är användningen av historia för politiska ändamål och inom denna genre återfinns forskning om kulturarvsinstitutionernas historiebuk. På senare år har även forskning om historiebuk i miljöer där upplevelser är det centrala, blivit allt vanligare. Lotten Gustafssons och Erika Sandströms studier av Medeltidsveckan på Gotland är två exempel på detta.⁶

Men även om forskningen om historiebuk har en stor spännvidd så finns ändå en gemensam nämnare - den utgår nästan enbart från vad individer eller grupper av individer lär sig *om* historia eller hur de tolkar historiska skeenden. Det perspektiv som framhålls inom kulturarvs pedagogiken – vad man lär sig *genom* historia, är inte representerat. Med våra empiriska exempel vill vi därför ta tillfället i akt att diskutera huruvida lärande genom historia ska förstås som historiebuk eller om det bör införlivas i någon annan diskurs.

Frågor som ställs till materialet är vilka teman eller berättelser kulturarvsinstitutionerna väljer att lyfta fram och vad det rent konkret är man lär sig *genom* historia? Samtidigt vill vi också anknyta till forskning kring historiebuk och öppna upp för en diskussion om hur detta sätt att arbeta med historia på kulturarvsinstitutioner kan avgränsas och definieras.

Material och avgränsning

Som källmaterial används huvudsakligen exempel på pedagogisk aktivitet vid arkiv och museer som samlats in inom ramen för projektet "Heritage Learning Outcomes in the Nordic and Baltic Area".⁷ Projektets syfte är att analysera och uppvärdera kulturarvs pedagogiska aktiviteter vid arkiv och museum. Som verktyg används EU:s nyckelkompetenser för ett livslångt lärande samt de i Storbritannien utvecklade Generic Learning Outcomes (GLO).⁸ Under projektets inledande fas insamlades ett stort antal exempel på kulturarvs pedagogisk verksamhet. Projektets olika parter, från samtliga nordiska länder samt Litauen, uppmanades att via sina respektive nätverk samla in så många exempel som möjligt. Deltagarna har inte uppmanats att samla in en viss typ av exempel, utan tvärtom har all verksamhet som på något sätt inkluderat en lärandeprocess varit av intresse. Dock har deltagarna naturligtvis varit medvetna om projektets syfte och de verktyg som skulle användas för att analysera exemplen.

Viktigt att poängtera är att projektet enbart omfattar verksamhet som riktar sig till vuxna personer. Det innebär att föreliggande paper bara i undantagsfall inkluderar aktiviteter som

---

⁶ Lotten Gustafsson, *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan* (Stockholm: Nya Doxa, 2002), Erika Sandström, *På den tiden, I dessa dagar. Föreställningar om och bruk av historia under Medeltidsveckan på Gotland och Jamtli Historieland* (Östersund: Jamtli förlag, 2005)

⁷ Projektet finansieras av Nordplus Vuxen och pågår mellan 2009-2011.

⁸ *Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework*, EC 2007. Finns nedladdningsbar här: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf ; Läs mer om Generic Learning Outcomes här: www.inspiringlearningforall.gov.uk

riktar sig till barn och unga. Barn och unga (skolan) är förstås den största målgruppen för de flesta museer och arkiv, men genom att fokusera på vuxna personer som inte besöker museet eller arkivet som en del i sin formella utbildning, kan det icke-formella lärandet vid kulturarvsinstitutioner tydligt ringas in och analyseras.⁹ Betydelsefullt är också att vuxna individer vanligen besöker arkivet eller museet av fri vilja, för att man förväntar sig en positiv upplevelse. Det är en bra utgångspunkt för lärande.

Materialet som sådant är inte representativt för nordiska kulturarvsinstitutioner i allmänhet. Det kan snarare sägas att de institutioner som ingår i studien är särskilt pedagogiskt engagerade och intresserade. Här används exemplen för att peka på vissa trender inom området och för att identifiera frågor att, mer systematiskt, arbeta vidare med.

Vid en genomgång av materialet har projekt eller aktiviteter där historia utgör kärnan, prioriterats och bland exemplen har sedan tre olika teman eller genrer utkristalliserats.¹⁰

Historia som behandling

På kulturarvsinstitutioner kan historia utgöra stommen i verksamheter som har någon form av terapeutisk funktion. *Alla ombord-projektet* som genomfördes av Statens maritima museer i samarbete med en rad andra samhällsinstitutioner och organisationer är ett bra exempel på detta.¹¹ I det här projektet blev skeppet Vasa och dess historia en fond och ett arbetsmaterial. Syftet var att arbeta med inkludering och att låta rehabilitering och habilitering för barn och unga ta plats inom ramen för Vasamuseets ordinarie pedagogiska verksamhet. En fysisk miljö som förverkligades genom projektet och som används även efter projektens slut är Alla ombord-rummet. Det är ett rum för lärande och träning som ska erbjuda en helhetsupplevelse för alla sinnen. Där kan man till exempel med hjälp av en reliefkarta känna sig fram med händerna över en bild av 1600-talets Stockholm eller över havsbotten med de föremål som plockades upp från vraket; man kan pröva att hissa segel eller att styra det stora skeppet.¹² I projektet skapades även ett mobilt pedagogiskt material, Äspingarna, som förpackades i lådor för att sedan användas i rehabiliteringen på Astrid Lindgrens barnsjukhus, som var en av projektets samarbetspartners.¹³ Lådorna ser ut som skepp och innehåller material som knyter

---

⁹ Henrik Zipsane, "We Are More! The Overlooked Potential of Learning through Cultural Engagement", PASCAL International Observatory 2011. Finns nedladdningsbar här:
http://pascalobservatory.org/sites/default/files/We_are_more-Henrik_Zipsane_0.pdf

¹⁰ För att kunna exemplifiera en av dessa teman tydligare har i ett fall exempel som ej tillhör HLO-projektet använts.

¹¹ Projektet genomfördes 2008-2010 och var ett samarbete mellan Statens maritima museer. Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU) i Stockholms län, Rädda Barnen, HANDISAM, Astrid Lindgrens Barnsjukhus vid Karolinska Universitetssjukhuset och Specialpedagogiska skolmyndigheten.

¹² Alla ombord – det salutogena museet, s. 29

¹³ Äspingar var de mindre båtar som följde skeppet Vasa.

an till vasatemat och fungerar som en länk mellan Vasamuseet och sjukhuset.¹⁴ I projektet fick barnen inflytande över den kreativa processen, de utbildades till guider och ingick i projektets expertgrupp.¹⁵

Denna form av projekt, där syftet är något vidare än att anpassa och tillgängliggöra kulturarvsinstitutionernas fysiska miljöer, är relativt ovanliga i den nordiska kontexten. I exempelvis Storbritannien har kulturarvsinstitutioner under en längre tid arbetat aktivt med projekt där personer med funktionshinder aktivt deltar i skapandet av utställningar eller pedagogiska program.¹⁶

I *Alla ombord* var målgruppen framförallt barn och ungdomar. Men på kulturarvsinstitutioner används historia också som ett redskap i behandlingen av samhället äldsta. Ett exempel på detta är "Kommer du ihåg: minnesupplevelser i socialpedagogikens tjänst". I projektet har fem svenska läns museer använt historia och kulturarv för att stimulera äldres egna minnen. På Jamtli i Östersund deltog personer med begynnande Alzheimers i återkommande träffar där miljö, kläder, föremål, musik, sång, dofter, smaker och bilder från 1940-talet utgjorde kärna i verksamheten¹⁷. Inspiration till projektet hämtades från Storbritannien och från friluftsmuseet Den Gamle by i Danmark där historia och kulturarv länge använts för dessa ändamål.¹⁸

Nordiska museer och arkiv har länge arbetat med reminiscens om än kanske inte lika systematiskt som på Den Gamle by, på Jamtli eller på någon av de internationella föregångsinstitutionerna. En mer vanligt förekommande form av reminiscensarbete som vi återfinner på flera platser i Norden är minneslådor med olika teman som sammanställts av personal vid arkiv och museum, ofta i samarbete med kommun eller landsting. Fördelen med lådorna är att de lätt kan tas med och lämpar sig väl för att låta cirkulera mellan äldreboenden. Lådornas teman varierar men ofta kretsar de kring seder och bruk, skola, nöjen eller fritidsintressen. I lådorna finns föremål och dokument som anknyter till temat: böcker, kopior av äldre fotografier, brev eller minnesberättelser.¹⁹

---

¹⁴ *Alla ombord – det salutogena museet*, s. 29

¹⁵ *Alla ombord – det salutogena museet* s. 9

¹⁶ Se till exempel *Re-presenting disability. Museums and the Politics of Display* (2010)

¹⁷ HLO-projektet. Exemplet Kommer du ihåg? Minnesstimulering i socialpedagogikens tjänst. Se även Britt-Marie Borgströms artikel "Minnesstimulering på Jamtli" i Sara Grut och Sofia Kling (red). *Pergament och runstenar. Kulturarvs pedagogik och äldre tider*, Rapport från NCK:s vårkonferens 2010 (Östersund: Landsarkivet, 2010), s. 65. Se även Henrik Zipsane, "Heritage learning in service for the memories and life quality of senior citizens" i Zhang mfl., *International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning* (i tryck).

¹⁸ I Storbritannien arbetar framförallt Age Exchange på ett nationellt plan mycket aktivt med olika former av minnesstimulering. Ett centralt verk i sammanhanget är Sarah Housdens *Reminiscence and Lifelong learning* (2007). På friluftsmuseet den Gamle By i Århus har man arbetat länge med reminiscens och byggt upp ett helt hus för detta ändamål.

¹⁹ HLO-projektet. Exemplet Människor, möten, minnen. Se även exempelsamlingen från arbetsgruppen Museum och den åldrande befolkningen inom ramen för EU-projektet The Learning Museum.

Kerstin Gynnerstedt och Mai-Brith Schartau, som skrivit en handbok i reminiscensmetoden, konstaterar att metodens ökande popularitet löper samman med det stora intresse för muntligt historieberättande och lokalhistoria som just nu gör sig gällande i Sverige.²⁰ Reminiscensarbetets huvudsyfte är att stimulera de minnesrester som finns kvar hos personer med demenssjukdom men får ofta som biresultat att musei- eller arkivpersonalen, genom de minnen och berättelser som delges dem, ökar sina egna historiekunskaper. Här handlar det alltså både om att lära om och genom historia.²¹

En intressant koppling mellan projektet *Alla ombord* och de olika former av minnesprojekt som beskrivits ovan är användningen av såväl fasta som mobila utställningar. Genom lådor med olika typer av arbetsmaterial, för rehabilitering eller minnesträning, får museet eller arkivet en förlängd arm ute i samhället med verksamheter som kan fortgå även när museet eller arkivet är stängt eller när projektet har avslutats.

Historia som redskap för social inkludering

I boken *Re-Presenting Disability. Activism and Agency in the Museum* beskriver den brittiska forskarduon Jocelyn Dodd och Richard Sandell vad de kallar "an activist museum practice" med vilket de avser en museipraktik vars syfte är att konstruera och skapa stöd för alternativa och progressiva sätt att tänka kring grupper som avviker från hegemoniska föreställningar.²² Dodds och Sandells arbete fokuserar på representationer av funktionshindrade, men den museipraktik som beskrivs kan naturligtvis också handla om andra grupper, som olika etniska minoritetsgrupper, homosexuella eller personer med stigmatiserande erfarenheter.

Sandell och Dodd menar att den aktivistiska museipraktiken uppstått som ett resultat av två parallella processer. Oundgänglig är för det första aktiviströrelsernas utveckling och fastslagna ståndpunkt att kulturella representationer är konstituerande likväl som reflekterande av hur grupper som funktionshindrade (etc.) uppfattas och omtalas. Därtill kommer museisektorns uppvaknande vad gäller utställningens och representationens olika sociala och politiska effekter. Museumsverksamma har i tilltagande grad blivit angelägna om att inkludera marginaliserade gruppers historier, erfarenheter och berättelser. Dodd och Sandell talar utifrån ett brittiskt perspektiv där utvecklingen på detta område, delvis på grund av tvingande statliga direktiv, kommit längre än i de flesta andra länder.²³ Emellertid finns också i Sverige och Norden en stark

---

²⁰ Kerstin Gynnerstedt och Mai-Brith Schartau, *Reminiscensmetoden. Tillämpad i äldreården*, s. 12

²¹ Karin Sjöberg, *Människor, möten, minnen*, Skånes Arkivförbund, Skånes Hembygdsförening och Klippans kommun 2008.

²² Richard Sandell och Jocelyn Dodd, "Activist Practice" i Richard Sandell, Jocelyn Dodd och Rosemarie Garland-Thomson (eds.), *Re-Presenting Disability. Activism and Agency in the Museum*. London:Routledge 2010, s.3-21.

²³ Hooper-Greenhill 2004, s.152.

medvetenhet om dessa processer och, på många håll, en realiserad vilja att faktiskt göra skillnad.²⁴

När museet eller arkivet arbetar aktivt för att främja social inkludering kan detta göras på olika sätt, med olika syften och på olika ambitionsnivåer.²⁵ När Museumsnettverket for minoriteter og kulturelt mangfold i Norge genomförde projektet *Minoritetsrekruttering til museene* var syftet framför allt att bredda museernas målgrupp samt vidga kunskapen hos den egna personalstyrkan. Genom projektet erbjöds personer av minoritetsbakgrund praktik och teoretisk utbildning på ett museum. De deltagande museerna var inte förpliktigade att anställa praktikanterna efter projektets slut och syftet var inte heller att säkerställa arbetstillfällen för diskriminerade grupper. Istället motiverades projektet av att minoritetspersonernas erfarenheter och berättelser var viktiga för museerna: man ville alltså skapa möjligheter till interkulturell kompetensutveckling bland de redan anställda. I relation till detta nämns också det faktum att museernas målgrupp är personer av minoritetsbakgrund likväl som personer av majoritetsbakgrund.²⁶ Det innebär att man inom projektet strävade efter att kunna erbjuda utställningar och representationer som appellerade även till besökare av minoritetsbakgrund. Projektet adresserade alltså frågor som rör representation, deltagande och tillgänglighet med syfte att därigenom skapa öppnare och mer inkluderande museer.

Ett annat sätt för kulturarvsinstitutionerna att arbeta med social inkludering är att arbeta riktat mot en specifik grupp i syfte att exempelvis förbättra livskvaliteten, stärka självkänslan och utveckla färdigheter hos individer inom den specifikt utvalda gruppen. Ett projekt som faller inom ramen för denna beskrivning är *Back on Track*, som drevs av Jamtli i projektform fram till 2010 och som under 2011 fortsätter i kommunal regi.²⁷ Projektet riktade sig mot unga vuxna (20-24 år) utan fullständiga gymnasiebetyg. Deltagarna hade antingen socialt stöd från Östersunds kommuns socialförvaltning eller hörde till gruppen funktionshindrade unga vuxna inom Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsåtgärder. En stor andel av deltagarna hade någon form av funktionsnedsättning. Syftet med projektet var att uppmuntra ungdomarna att återuppta sina studier, alternativt hjälpa dem att finna en plats på arbetsmarknaden. På en mer generell nivå strävade man också efter att stärka deltagarnas självkänsla.

---

²⁴ Detta tyder de exempel som samlats in inom projektet *Heritage Learning Outcomes* på.

²⁵ Den typologi som används är lånad från Richard Sandell, "Museums as Agents of Social Inclusion", *Museum Management and Curatorship* 17(1998):4, s.401-418.

²⁶ Läs mer om projektet här: <http://www.abm-utvikling.no/soknadsmidler/tildelinger/2009/organisasjons-og-nettverksbygging/08-488.pdf>

²⁷ Henrik Zipsane, "The Vision and Illusion of Lifelong Learning Solutions through Untraditional Partnerships", in Peter Kearns, Sofia Kling & Christina Wistman (ed.), *Heritage, Regional Development and Social Cohesion*, Jamtli Förlag, Östersund 2011 (i tryck). Mer info om projektet finns dessutom här:

http://www.nckultur.org/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=190.

Projektet var ett samarbete mellan Jamtli, Landsarkivet i Östersund och Birka Folkhögskola. I samråd med deltagarna utformades ett program med olika aktiviteter relaterade till museet, arkivet och folkhögskolan. På arkivet blev till exempel släktforskning en populär aktivitet. Vid en uppföljning efter avslutad projekttid hade 32 procent av deltagarna återgått till studier, medan 17 procent var i arbete och ytterligare 19 procent deltog i olika arbetsmarknadsåtgärder.

Back on Track är ett projekt som på ett tydligt sätt avser stärka en begränsad grupps position i samhället. Denna typ av projekt får potentiellt stor betydelse på individnivå men, eftersom gruppen är förhållandevis liten, mer begränsad betydelse på aggregerad nivå. Långt ifrån alla kulturarvsinstitutioner är positivt inställda till denna typ av verksamhet. I en artikel från 2005 efterfrågar Celine West och Charlotte H.F. Smith fördjupade diskussioner kring huruvida kulturarvsaktörer bör ta på sig rollen som socialarbetare. De uppmärksammar också det faktum att insatser av detta slag, liksom Back on Track, vanligen drivs i projektform. Vilka problem kan uppstå när denna typ av socialpedagogiska projekt dras igång men medel för en permanentning saknas?²⁸

Kulturarvsinstitutioner kan också välja en högre ambitionsnivå och sträva efter att påverka samhället och verka för förändring på makronivå. Till skillnad från de ovan beskrivna Back on Track, som riktar sig till en exklusiv grupp, riktar sig dessa verksamheter till allmänheten och omfattar vanligen publika program av olika slag. Temat är vanligen i någon grad kontroversiellt. Ett exempel på denna typ av aktivitet är *Latjo Drom* vid Glomdalsmuseet i Norge.²⁹ Museet, som är ett traditionellt museum för lokal historia, har genom utställningar, skolprogram, hantverksdagar, musikkonserter med mera arbetat för att ge romsk kultur plats i lokalsamhället. Arbetet har skett i nära samarbete med romanifolket, vilket bland annat har lett till att fokus lagts på det som varit positivt snarare än romanifolkets historia av förtryck och förföljelse. I enlighet med romanifolkets önskan har man lyft fram det goda humöret (som gjorde den dagliga kampen lättare att bära), sammanhållningen, musiken och de goda historierna.

Från museets perspektiv har målet varit att dels visa på Norges långa historia av mångkultur och dels öka förståelsen och kunskapen om den specifika romanikulturen. Eftersom utställningen – liksom musikkvällarna, skolprogrammen och hantverksdagarna – ryms inom läns museets väggar blir målgruppen och de faktiska besökarna andra än vad som skulle ha varit fallet om arbetet bedrivits inom ramen för ett specifikt romanimuseum. Ambitionen att faktiskt förändra inställningen till romanifolket ökar i och med att målgruppen innefattar både de inledningsvis skeptiska och de rakt igenom fientliga. Genom att dessutom lyfta fram det positiva – musiken, hantverket – lockas ytterligare personer att ta del av utbudet.

---

²⁸ Celine West och Charlotte H.F. Smith, "‘We are not a government poodle.’ Museums and social inclusion under New Labours", *International Journal of Cultural Policy* 11(2005):3, p.282.

²⁹ Läs mer om Latjo Drom här: <http://www.glomdal.museum.no/html/romani/latjo-drom/index.htm>

Att, som Sandell och Dodd förespråkar, utföra *aktivistisk* musei- (och arkiv)praktik kan ibland innebära att man tvingas navigera försiktigt på delvis minerad mark. I vårt politiskt korrekta samhälle är rädslan för kränkning ständigt närvarande: hur ska den representerade gruppens medlemmar reagera? Hur formulerar vi skyltar till utställningen utan att trampa i klaveret? Vad tycker invandrare om att dras med i projekt bara för att de är invandrare? Att ägna sig åt aktivism är dessutom detsamma som att ta ställning, ofta i en politiskt, moraliskt eller socialt omtvistad fråga. Alla är inte övertygade om att kulturarvsinstitutioner bör ta ställning på det sättet.

Det kan slutligen vara värt att reflektera över det faktum att kulturarvsinstitutioners arbete för social inkludering i vissa fall, som det brittiska, uppvisar vissa likheter med den nationalistiska berättelse som dominerade det förra sekelskiftets museum. I Storbritannien uppmanas museer och arkiv i tvingande statliga direktiv att arbeta med social inkludering och utbildning. Uppfattningen att museer kan användas som redskap för samhällelig förändring och social sammanhållning, känns igen från det nationalistiska museet anno 1910.

Historia som redskap i kompetens- och färdighetsutveckling

I takt med att arbetsmarknaden har förändrats i både Norden och resten av Europa har betydelsen av det livslånga lärandet lyfts fram allt mer av både politiker och forskare.³⁰ Att arbeta på samma arbetsplats hela livet är mycket ovanligt idag; vi eftersträvar förändring på ett sätt som tidigare generationer gjort. Samtidigt är arbetsmarknaden instabil: tidsbegränsade anställningar blir allt vanligare och en tidvis svajande världsekonomi gör att konkurser och nedläggningar hotar vår trygghet. Sammantaget gör detta att de kunskaper vi tillskansade oss under våra första tjugo eller tjugofem år inte kommer att vara tillräckliga när vi är fentio.

I relation till denna utveckling betonas ofta betydelsen av det icke-formella lärandet, det vill säga det lärande som visserligen är strukturerat i den bemärkelsen att det finns ett övergripande syfte, men som ändå försiggår vid sidan av det formella skolväsendet, till exempel på arkiv och museum.³¹ Men vad har då arkiv och museum att bidra med i det här sammanhanget? Kan historia, såsom den förmedlas på arkiv och museum, vara kompetens- och färdighetshöjande? Vi menar med största säkerhet att det är så.

Ett område inom vilket detta påstående framstår som särskilt relevant är släktforskning. Många släktforskare utvecklar till exempel färdigheter relaterade till IT. Det kan handla om att lära sig använda olika typer av mjukvaruprogram för ordbehandling eller databaser, skapa hemsidor,

---

³⁰ Sofia Kling, "Assessing Heritage Learning Outcomes. How do we do it – and why?", Kearns, Kling och Wistman 2011.

³¹ Henrik Zipsane, "We Are More! The overlooked potential of learning through cultural engagement.", PASCAL Observatory 2010.

söka information över Internet eller via CD-rom, använda diskussionsforum och sociala medier. Mötena med andra släktforskare, i föreningar eller på arkiven och den känsla av sammanhang dessa ger upplevs också som en mycket viktig.³²

Ålborg stadsarkiv har tagit fasta på de kompetenser som utvecklas i relation till arkivforskning och i samarbete med Ålborgs museum och bibliotek inrättat ett öppet, flexibelt kunskapsrum. Med det fysiska rummets utformning vill samarbetsorganisationerna signalera att man kan tillägna sig kunskap och utveckla kompetenser på flera olika sätt. Hur den fysiska miljön är indelad är både en spegling av de olika sätt på vilka brukarna kan tillägna sig materialet och av personalens skiftande roller i lärandeprocessen. Kunskapsrummet består av tre avskilda områden. I det första området finns möjlighet för samtal och vägledning. Där finns personer som har behov av löpande dialog. Tillsammans med personal kan de formulera vilka frågor som ska lösas med hjälp av arkivets material. I denna del av kunskapsrummet utvecklas till exempel digitala kompetenser men också färdigheter så som att formulera problem, tolka uttryck eller läsa handskrifter. I det andra området finns möjlighet för brukarna att tillägna sig arkivets material i dialog med andra brukare. Där kan de samtidigt också utveckla sociala kompetenser och utbyta kunskaper. I denna del av kunskapsrummet sitter framförallt släktforskare men även grupper som arbetar i olika former av projekt. Kunskapsrummet har även ett utrymme för fördjupning. Där sitter forskare som har förvärvat kompetenser för att använda arkivmaterialet och som vill fördjupa sig enskilt i detta. Alla brukare som ostört vill studera materialet har tillträde till denna del av rummet. Från arkivets sida har det dock varit viktigt att signalera att rumsindelningen är neutral och att inga analytiska kompetenser eller lärandestilar är mera värda än andra.³³

När man arbetar med ett historiskt källmaterial finns också goda möjligheter att utveckla språkliga färdigheter. Det gäller inte minst den tidigare nämnda släktforskningen som ju ofta förutsätter att brukaren tillgodogör sig källor på andra språk än modersmålet. Men där finns också exempel på andra projekt som mer direkt handlar om att skriva historia – ett sådant är Ringstedbogen. Under sju år har arkivet Historiens Hus i Ringsted kommun i Danmark producerat en bok som bygger på kommuninnevånarnas egna minnen. Idén bakom projektet är att skriva de senaste hundra årens historia. Redaktionsgruppen består av sju kommuninnevånare och två arkivarier. Varje år byts åtminstone en person i gruppen ut för att nya nätverk av

---

³² Detta är ett utforskat område. I HLO-projektet finns dock ett tiotal intervjuer med släktforskare där dessa aspekter av släktforskningen lyfts fram som särskilt betydelsefulla. I projektet Skills for Life through Family History har Hull History Service arbetat med socialt utsatta grupper och introducerat dem till släktforskning. Deltagarna i projektet fick också delta i en utvärdering av kompetenser och färdigheter. http://www.mlay-skillsforlife.org.uk/downloads/YMLAC_FamilyHistory.pdf

³³ Arkivarien vid Ålborg stadsarkiv, Bente Jensen, har intervjuat ledare för studiecirklar i släktforskning som anordnas vid Ålborgs stadsarkiv. Dessa framhäver att många deltagare anser att deras livskvalité har höjts genom deltagandet i gruppen. De får nya nätverk och njuter av att lära sig nya saker. De upplever också en tydlig kompetenshöjning i fråga om IT-kunskaper.

presumtiva skribenter ska tillgängliggöras. Det åligger nämligen gruppens medlemmar att varje år hitta nya intressanta skribenter. Ämnen för artiklarna tas fram av redaktionsgruppen men författarna får själva bestämma inriktning. Huvuddelen av artiklarna bygger på egna minnen men vissa författare använder också arkivmaterial i sina arbeten. De senaste två åren har en författarkurs anordnats men vid behov finns redaktionsgruppen också tillgänglig för råd och vägledning.³⁴

I båda dessa exempel står historia i fokus; historia är själva ämnet som utreds, kärnan i deltagarnas engagemang. Samtidigt är det uppenbart att de lär sig andra saker: databashantering, färdigheter som att scanna dokument, använda internetbaserade söktjänster, läsa ålderdomliga handstilar. Släktforskning är dessutom en anmärkningsvärt internationell verksamhet. Kontakt med släktforskarkollegor på engelska eller andra icke-nordiska språk är inte ovanliga. I fallet med Ringsteds årsbok är de färdigheter som utvecklas lika mångtaliga: informationssökning, textkritik, språkbehandling, förmågan att bolla en text och ta emot kritik, formuleringsglädje och så vidare. Historia blir i detta fall medlet genom vilket andra färdigheter utvecklas, parallellt med den faktiska historiekunskapen.

Sammanfattande diskussion

När dagens museer och arkiv gör politik, gör de det på många olika sätt. *Alla ombord*-projektet som drivs av Statens maritima museer är i detta sammanhang ett intressant exempel då det visar hur en period i Sveriges historia som mer än andra använts i nationalistiska syften kan förvandlas till ett redskap för, som projektledaren väljer att kalla det, kulturell intensivvård.³⁵ I såväl detta fall, som i fallen med de olika reminiscensprojekten, kan man konstatera att kulturarvsinstitutioner kliver in på ett område som tidigare främst har varit förbehållet samhällets traditionella välfärdsinstitutioner. Arkiv och museer är till stor del beroende av externa anslag för att genomföra projekt av de slag som beskrivits här. Att arbeta terapeutiskt eller med social inkludering innebär att axla ett nytt ansvar och en risk är att stabilitet, kontinuitet och uppföljning förhindras genom projektformen.

Värt att notera är också att kulturarvsinstitutioner som går in i projekt med politiska eller socialpedagogiska förtecken, som en del av denna process, öppnar dörren för samarbeten med andra samhällsaktörer. För att kunna arbeta med frågor som rör rehabilitering av barn, social inkludering eller minnesstimulering av personer med demenssjukdom kan en kulturarvsinstitution helt enkelt inte arbeta på egen hand. Det behövs samarbete, och dessa samarbeten blir sedan utvecklande för både museet/arkivet och de berörda samarbetsparterna.

---

³⁴ HLO-projektet. Exemplet Ringstedsbogen

³⁵ *Alla ombord – det salutogena museet* s. 6.

Som ett generellt svar på frågan om vilka teman eller berättelser som kulturarvsinstitutionerna väljer att lyfta fram kan man konstatera att det idag nästan finns lika många sätt att arbeta pedagogiskt som det finns museer eller arkiv. Variationerna är många och skillnaderna i engagemang och satsning på program med kulturarvspedagogisk inriktning likaså. Underlaget i den här studien är heller inte representativt för nordiska kulturarvsinstitutioner i stort.

Det går inte att dra någon knivskarp gräns mellan de tre olika "genrer" som lyfts fram här. Det övergripande syftet har dock inte varit att åstadkomma någon fast kategorisering av olika sätt att använda historia utan snarare att skapa ett underlag för vidare diskussion. I denna diskussion ingår att reflektera över frågan om de exempel vi använder här kan kopplas till historiebruk. Forskning kring begreppet historiebruk innehåller, så vitt vi kunnat se, inga referenser till den form av lärande som lyfts fram i detta paper. Samtidigt menar vi att detta är ett växande område, där kulturarvsinstitutionernas benägenhet att lyfta blicken från praktiken och börja teoretisera kring sin egen roll bara ökar. Ett samlingsbegrepp för denna form av historieanvändning skulle kunna vara *synergistiskt historiebruk*. Det handlar helt enkelt om historiebruk som ger olika typer av synergieffekter: genom oväntade samarbeten, men framför allt genom att se historia och kulturarv som en katalysator för ett vidare lärande, blir det lärande som här har skisserats något mer än vad det annars hade blivit. Genom att analysera exempel på kulturarvspedagogisk verksamhet, på det sätt som skett i detta paper, blir synergieffekter tydliga.

Den här begränsade studien har bara gett några konkreta exempel på det vi här väljer att kalla synergistiskt historiebruk och fler systematiska undersökningar behövs. I synnerhet i relation till historia som en del av individens kompetens- eller färdighetsutveckling är det svårt att utvärdera resultaten av det lärande som skett. Vad lär man sig egentligen? Hur vet vi att den kunskap/färdighet/attityd som är mätbar vid en viss tidpunkt har utvecklats tack vare kulturarvspedagogisk aktivitet? Hur vet vi vilka förkunskaper en besökare till en museiutställning har och huruvida det sker en faktisk kunskapsutveckling? Behöver vi kunna ringa in och definiera detta lärande, eller räcker det med att konstatera att museum och arkiv är centrala arenor för icke-formaliserat lärande utan att vidare specificera djupet och bredden av detta lärande?

Ett försök i riktning mot att faktiskt kunna utvärdera kulturarvsligt lärande är värt att nämna. I Storbritannien ställdes redan under slutet av 1990-talet krav på kulturarvsinstitutioner att de skulle arbeta mer aktivt med lärande och social inkludering. De förväntades dessutom kunna visa på resultat inom dessa områden. Som ett svar på dessa direktiv utvecklade The Research Centre for Museums and Galleries vid Leicester university, på uppdrag av statliga MLA Council, en analytisk verktygslåda som går under samlingsbegreppet Generic Learning Outcomes (GLO).³⁶

---

³⁶ Hooper-Greenhill 2004. Läs mer om GLO här: www.inspiringlearningforall.gov.uk

Vi ska i detta sammanhang inte gå in närmare på denna modell, utan nöja oss med att påpeka att detta sannolikt är det bästa instrumentet som finns tillgängligt idag, men att det likafullt är behäftat med vissa brister. GLO har bland annat kritiserats för att enbart mäta lärande indirekt, genom faktorer som sammanhänger med lärande men inte nödvändigtvis kan likställas med lärande, och för att vara en subjektiv och inte objektiv mätmetod.³⁷ GLO innehåller tveklöst ett subjektivt element: det är musei-/arkivbesökaren själv som uppger att ett lärande har skett, samt vari detta lärande består. Det ligger uppenbara problem i detta. Ytterligare ett problem är att det alltid kommer att vara ett antal personer som inte tar del av den utvärdering som GLO baseras på. Det finns en klar risk för överrepresentation av besökare som faktiskt upplever en lärandeprocess eller har haft en positiv upplevelse.

Det är i sammanhanget viktigt att framhålla att museer och arkiv är platser för icke-formellt lärande. Till skillnad från det lärande som sker inom det formaliserade skolväsendet vare sig kan eller bör kulturarvsinstitutioner bedöma deltagarnas/besökarnas prestationer. Som en konsekvens av detta ställningstagande hamnar emellertid arkiven och museerna i en situation där det själva vet att besökare och deltagare i olika program lär sig en lång rad saker som de har nytta av i sin vardag eller sitt arbetsliv – men där detta blir svårt att mäta och därmed belägga. Naturligtvis ska de verktyg för utvärdering och analys som finns tillgängliga – t.ex. GLO – användas men det är samtidigt viktigt att framhålla de brister som de är behäftade med. Vi efterlyser mer forskning på området. Det gäller kulturarvsinstitutionernas omsvängning vad gäller kunskapsstoff, metoder och målgrupp; utvecklandet av analytiska verktyg för att hantera kulturarvspedagogiska lärandeffekter på ett forskningsmässigt sätt; samt en begreppsdiskussion som inbegriper kulturarvssektorns specifika arbetsfält.

---

³⁷ Stephen Brown, "A Critique of Generic Learning Outcomes", *Journal of Learning Design* 2(2007):2, p.26.

Källor

Alla ombord. Det salutogena magasinet (Stockholm: Statens Maritima Museer, 2010)

Peter Aronsson, *Historiebruk. Att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur, 2005),

Svante Beckman, "Vad vill staten med kulturarvet" i Annika Alzén och Magdalena Hillström, *Kulturarvet, museerna och forskningen*. Rapport från en konferens 13-14 november 1997 (Stockholm: RJ & Gidlunds Förlag, 1999).

Stefan Bohman, *Historia, museer och nationalism* (Stockholm: Carlsson, 1997).

Stephen Brown, "A Critique of Generic Learning Outcomes", *Journal of Learning Design* 2(2007):2

Britt-Marie Borgström, "Minnesstimulering på Jamtli" i Sara Grut och Sofia Kling (red). *Pergament och runstenar. Kulturarvspedagogik och äldre tider*, Rapport från NCK:s vårkonferens 2010 (Östersund: Landsarkivet, 2010)

Lotten Gustafsson, *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan* (Stockholm: Nya Doxa, 2002)

Kerstin Gynnerstedt och Mai-Brith Schartau, *Reminiscensmetoden. Tillämpad i äldrevården* (Lund: Studentlitteratur, 2000).

Sarah Housden, *Reminiscence and Lifelong learning* (Leicester: NIACE, 2007).

Richard Sandell, "Museums as Agents of Social Inclusion", *Museum Management and Curatorship* 17(1998):4

Richard Sandell, Jocelyn Dodd och Rosemarie Garland-Thomson (ed), *Re-presenting disability. Museums and the Politics of Display* (London: Taylor & Francis Ltd, 2010)

Erika Sandström, *På den tiden, I dessa dagar. Föreställningar om och bruk av historia under Medeltidsveckan på Gotland och Jamtli Historieland* (Östersund: Jamtli förlag, 2005)

Sjöberg, Karin, *Människor, möten, minnen*, Skånes Arkivförbund, Skånes Hembygdsförening och Klippans kommun 2008.

Celine West och Charlotte H.F. Smith, "‘We are not a government poodle.’ Museums and social inclusion under New Labours", *International Journal of Cultural Policy* 11(2005):3

Eva Sjögren Zipsane och Henrik Zipsane, "Kulturarvspædagogikken og behovet for overblik, forskning og udvikling" i *Nordisk Arkivnyt*, nr. 1 (2006).

Henrik Zipsane, "Heritage learning in service for the memories and life quality of senior citizens" i Zhang mfl., *International Journal of Continuing Education and Lifelong Learning* (i tryck).

Henrik Zipsane, "We Are More! The overlooked potential of learning through cultural engagement.", PASCAL Observatory 2010.